

dukció. Ennek sikeressége az emberi tevékenységek kapcsolataitól függ.

— Elméletileg elemezve a mindennapi emberi tevékenységek halmazát, a fő probléma nem mindig a világ természetes összetettségéből, hanem magának a társadalmi rendszereknek a mesterséges, az ember által történő összebonyolításából ered.

— A strukturális-funkcionális elmélet alapelvétől eltérően Luhmann azt állítja, hogy a rendszernek nincs egy adott struktúrája, ráépítve erre a megfelelő funkciót a

rendszer fennmaradásának érdekében, hanem a funkcióktól függően kell kialakítani a megfelelő struktúrákat.

A könyv legfőbb hiányossága, hogy egyetlen módszert sem ad, amivel lehetséges volna konkrétan elérni a rendszer összetettségének bizonyos fokú redukálását. Luhmann interdiszciplináris közelítése jelen van a probléma megoldásánál, amit a felhasznált igen gazdag irodalom is igazol.

Gazafi László

VILÁGGÁ TEREBELYESEDŐ ESZME

Henri Lefebvre: Misao postala svijetom, Treba li napustiti Marksza? (Világgá terebelyesező eszme, Szükség van-e Marxra?) Globus Kiadóvállalat, Zágráb, 1981.

Kutatások és viták

„Korunk marxizmusa legfontosabb problémáinak és főbb folyamatainak az elemzése során egyértelmű megállapítást nyerhet, hogy Henri Lefebvre századunk olyan nagy gondolkodójának a sorába tartozik, mint Lukács, Bloch, Sartre, Marcuse és mások... Lefebvre a húszas évek közepe táján, nem sokkal az előző világháború és az első szocialista forradalom győzelmét követően került be a francia szellemi életbe... Lefebvre-nek a Marx korai munkáit értelmező írásai a marxizmus felújításának és továbbfejlesztésének igényével jöttek létre. Ilyen vonatkozásban — különösen a marxi gondolkodás közgazdasági és filozófiai jelentőségét, valamint a „gazdasági fetiszizmus” fogalmát, a külsővé válást és elidegenedést illetően — Lefebvre tanulmányai lényegesen eltávolodnak a hivatalos marxizmustól... Ha ennek a könyvnek kapcsán párhuzamokat keresünk korunk gondolkodójának a művei között, akkor fenntartás nélkül állíthatnánk

Lukács *Történelem és osztálytudat* és Marcuse kritikai elemzése, különösen *Az egydimenziós ember* mellé.”

(Rade Kalanj: Henri Lefebvre és a marxi elmélet, Előszó)

Tanulmánykötete első fejezetében Lefebvre azzal az alapvető kérdéssel foglalkozik, hogy „mit jelent ma a -marxizmus-?” (11. o.), vajon tudomány, filozófia, „elmélet”, vagy pedig ideológia? Lefebvre ezekre a lényeges kérdésekre igyekszik választ adni, miközben említést tesz „a marxista elmélet és a politikai gyakorlat különállásáról” (12—13. o.), azzal a megállapítással, hogy jelenünknek lényegre törően rá kell tapintania, hogy „... a klasszikus marxizmusból mit lehet és mit kell kiszűrni az új szemlélet javára” (13. o.). Ennek következtében jelentkezik manapság a marxizmussal kapcsolatban az a két nézet, amelyet a szerző egyrészt „triumfális” tézisnek nevez meg, mely szerint „minden egyre jobb lesz” (13. o.) és „a szoci-

alizmus világszerte egyre jobban megszilárdítja pozícióját (13. o.), másrészt pedig a vele ellentétes „defetista” (likvidáló) jellegű tézisként, amely a marxizmus és a szocializmus történelméről szólva azt mondja: „Ez nem más, mint tévedések és vereségek egész sora: összeomlás” (14. o.). Helyesen állapítja meg, hogy „Mindkét álláspont eltúlozza a dolgot” (15. o.) ugyanis „a forradalom és az ellenforradalom egymás mellett halad, ösztönözve és felváltva egymást, de napjainkig még egyik sem győzedelmeskedett végérvényesen.” (15. o.)

A szerző szerint dialektikus valóságunkban „a munkásosztály nem offenzív” (15. o.), s ezért szerinte „... a munkásosztály azért nincs birtokában többé a stratégiai fontosságú kezdeményezésnek”, mert „a bürokrácia elviselhetetlen súllyal nehezedik rá”. (16. o.)

Szerzőnk a továbbiakban a marxizmus széttagoltságáról beszélve különös figyelmet szentel a sztálinista monolit marxizmusnak mint dogmatizmusnak. „... a marxizmus gondolkodás sztálinista értelmezése... csupán egy részét képezi ennek az összecsuszult történelemnek” (19. o.), ami valójában feljogosítja szerzőnket, hogy Marx nevében rákérdezzon: „vajon a »szocialista« társadalmi és politikai viszonyok nem hatnak-e fékezőleg a termelőerők növekedésére és a technológiai újításokra?” (27. o.). De az olyan viszonyok (rendszerek), amelyek közepette elvesz az emberi lényeg, az ilyen viszonyok az állam által determináltak, ugyanis maga a valóság arra utal, hogy „a kapitalizmus átalakul és rendkívüli képességgel újul meg, terjeszkedik” (27. o.). Hogy ilyen lesz-e a jövő is, azt nem vehetjük biztosra, mert a munkásosztály — habár jelenleg nem offenzív — továbbra is a valóság átalakulásának a szubjektuma, VI-LÁGTÖRTÉNELMI szubjektuma

marad, függetlenül attól, hogy Lefebvre a következőket állítja: „A munkásosztály mindenütt a politika tárgya marad. Egyrészt feloldódik a proletariátus legalsóbb rétegeiben, másrészt pedig a középosztályban.” (28. o.)

Lényegesnek tartom kiemelni azt a tézisést is, amely végigvonul egész tanulmányán, miszerint: „a marxizmus távlatoknak még mindig van értelme... A marxizmust méltányolni kell... mert a világhoz méretezettek, s mert planetáris problémák megközelítésére alkalmasak, függetlenül attól, hogy ehhez a megközelítéshez nem elégségesek, még kevésbé a gondok megoldására... Amíg a dogmatikus »marxizmus« csak ópium a népnek, addig a marxizmus gondolkodásmód a dogmatizmusból kivezető utat jelent” (29. o.). A későbbiekben ejtünk szót arról, hogy a marxizmus elégségesek a problémák megoldásához. Lefebvre tanulmányában igyekszik vizsgálati körbe vonni a marxizmust „jó és rossz” oldalát, bár maga is elítélően foglal állást az ilyen viszonyulással kapcsolatban.

A marxizmus gondolkodásmód gyengeségeit a következőkben jelöli meg: a) „Nehézségekbe ütközik Marx racionalista optimizmusának... egyszerűen a nagy filozófusok optimizmusának a támogatása... mert meghátrál a nihilizmusba vezető pesszimizmus előtt... Minden úgy történik, vagy legalábbis úgy tűnik, mintha a létezés meghátrálna a megismerés és a gyakorlat előtt.” (33. o.) Lefebvre-nek ez az álláspontja a szabadságot korlátozó és az erőszakot kiterjesztő állam megerősödéséből táplálkozik. Ha ez mind így van, ha minden meghátrál a „megismerés és a gyakorlat” előtt, ha a világ a nihilizmus felé halad, akkor miért létezik az ember — kérdezzük a tanulmány szerzőjét. Az a benyomásunk támad, hogy Lefebvre

egészen ellentétes álláspontra helyezkedik, amely szkepticizmusba és irracionálisba torkollik, holott ez nincs így, miképpen ez a későbbiekben (ki is tűnik. b) Fefebvre bírálja a marxi természetszemléletet és a következőket mondja: „A kapitalizmus fejlődését megtartva élte túl a válságokat és a háborúkat: Sőt még egy új típusú államot is létrehozott, világméretű térséget alakított ki.” (37. o.) Ebben igaza van, nincs szándékunkban konfrontálni a kapitalizmust a szocializmussal, de el kell mondanunk, hogy a szocializmus szintén világméretűvé válik (lásd a franciaországi, görögországi, közép-amerikai eseményeket...). Könyvünk szerzője bírálja a munkásságot, hogy a forradalom helyett a szabad időt választotta, hogy defenzívába vonult. c) Bírálja azokat az állítólag marxi előrejelzéseket, miszerint számtalan dolog meg fog szünni, holott szerzőnk szerint semmi sem tűnt el, sem a vallás, sem a filozófia, sem pedig az állam de maga is tudja és állítja, hogy Marx mindennek valószínűségét történelmi viszonylatok közé ágyazza.

A marxi elméletben a következőket tartja jónak:

a) „Hogyan lehetne elvetni azt az állítást, miszerint minden ami létrejön és növekszik, el kell hogy tűnjön, véget kell hogy érjen?” (41. o.), vagy pedig hogyan lehetne Marxtól átvenni a lényegét, forradalmi dialektikáját.

b) A „másodlagos természet”, amely „eltéríti a gondolkodást attól, hogy visszatérjen a puszta és közönséges »naturalizmushoz«, az elsődleges, a forrást, a kezdetet és a befejezetlenséget jelentő természet apológiájához” (41. o.).

c) Marx nem vulgáris közgazdász, hanem a valóság elemző kutatója: „Igen, mert egyszerűen arról van szó, hogy azt kell kimondani, mi történik, a gyakorlatot kell kifeje-

zésre juttatni. Képtelenség? Az, mert meg kell elégednünk azzal, hogy a gyakorlat önmaga elől rejtőzik, mégis a valóságot alapozza meg.” (46—47. o.)

d) Marx zseniálisan felfedi és elemzi az átlagos profitráva visszaesésének tendenciáját, Lefebvre ugyan figyelmeztet, hogy nem kell óvakodnunk az ellentmondásoktól, mert maga Marx is ellentmondást ellentmondásra halmozott. A marxi gondolkodást illetően azt állítja, hogy ellentmondásos a következő kérdést illetően: „A marxi elmélet a kapitalizmust magyarázza, amely őt megcáfolja.” (49. o.) *Vajon ez így van-e? — kérdezzük Lefebvre-től.*

Ezt követően két érdekes magyarázat következik, Costas Axelosé és Louis Althusseré. Az első szerint Marx alapjában véve olyan filozófus, aki a szubjektum és az objektum viszonyát egészében véve „konfliktusos viszonynak” látja. (52. o.) Axelos szerint Marx „Új szinten újította fel a filozófiát, mert összekapcsolta a tevékenységgel és a társadalmi valósággal”. (53. o.) Lefebvre ezzel kapcsolatban a következőket mondja: „Axelos értelmezésének az a legnagyobb érdeme, hogy *Marxot átmentette a 20. századba.* A marxi filozófia lehetővé teszi a világ és a világi dolgok megközelítését. Mint filozófiai igazság, valóban saját megvalósulására törekszik, a világgá szeretne válni. (55. o.)

Louis Althusser szerint Marx tudós. Érdekes, hogy Althusser miként értelmezi a marxi eszméket, amelyeket ismeretelméleti törés jellemez. Erről Lefebvre a következőket mondja: „Az ismeretelmélet váltja fel az abszolút megismerés után kutató hagyományos filozófiát” (56. o.), aminek során Marx a Feuerbach-tézisekig humanista volt, A tőke írója viszont tudós, nem pedig humanista (lásd: Louis Althusser Marxról és A tőke értelmezéséről szóló tanulmá-

nyát, valamint dr. Zdravko Munišić Louis Althusser marxizmusa című írását). Véleményünk szerint Lefebvre helyénvalóan állapítja meg, hogy ez a koncepció módot ad a valóságfolyamatok és a gondolkodás különválására, a történelmi körülmények figyelmen kívül hagyására, hogy csupán a kész eredményekre figyeljünk és a marxi gondolatmenetben „ne az összefüggések hiányát, hanem egy kifejezett kontinuitást lássuk!” (58. o.). Ezzel kapcsolatban még egy mondatára hívnánk fel a figyelmet: „Egy ismeretelméleti hozzáállás a marxi elméletet szcientizmussá egyszerűsíti, amely érett, világos és befejezett” (58. o.), s ezáltal a strukturalizmussal együtt az egész technokrata szemlélet alapját, ideológiáját képezi.

Szerzőnk azokra a kérdésekre is kitér, hogy filozófus-e Marx, és milyen helyzetben van a filozófia. Ez utóbbiról elmondja, hogy „kritikus helyzetben van” (64. o.), de „a filozófia hamvából fog újjászületni” (65. o.). A filozófia lényeges „vonásaként” emeli ki (kifejezése nem megfelelő) az „egyetemességre törekvést és „a létező dolgok bírálata” (65. o.). Lefebvre szerint a következő legfontosabb eszmék foglalják a filozófiát: „a realitás, az igazság, a lehetőség” (68. o.). Arra a kérdésre, hogy „Filozófus volt-e Marx, elmélete filozófiává nőtte-e ki magát?” nem lehet sem igenlő, sem tagadó választ adni, illetve csak így felelhetünk: „Bizonyos értelemben és egy adott pontig igen, nem viszont attól a ponttól, amelytől kezdve olyanvalami kezdődik, ami különbözik a klasszikus filozófiától.” (69. o.)

Azt a kérdést, hogy Marx tudós volt-e, Lefebvre a következőképpen fogalmazza meg: „Fellelhető-e Marx műveiben egy tényleges vagy látványos logikai-matematikai apparátus a tudomány meghatározásához”

(72. o.) A mi válaszuk, hogy létezik (Marx táblázatai stb.) egy rá jellemző módszer, de Lefebvre helyesen állapítja meg, hogy „Az a feltételezés, miszerint az elmélet szükségszerű velejárója a logikai-matematikai apparátus, nem elégséges az elmélet meghatározásához és nem különbözteti ki a félreértéseket” (73. o.), mivel az ilyen apparátusokra általában véve a logikai rendszerezettség jellemző, nem pedig dialektika.

Átfogó megközelítés

Külön figyelmet érdemel, hogy Lefebvre hogyan értelmezi a marxi módszert — átfogó megközelítési módját —, mivel bírálóan viszonyul jó néhány álláspontjához: 1) „Vajon Marx átfogó megközelítési módja átmenetet jelent-e az idealizmusból a materializmusba?” (Ez volt Sztrálinnak és „marxistáinak” a hivatalos álláspontja.) 2) „Marxnál az a lényeges, hogy az *ideológiáról áttért a tudományra*” (Althusser ismeretelméleti iskolájának a véleménye). 3) A dolgok leleplezése, ami világtörténelmi jelentőségű kérdés: „... miért nem mondjuk ki, hogy Marx és az általa kialakított elmélet *el voltak rejtve* (meghamisították őket — kiemelés tőlem), és ma újra fel kell fedezni őket?” (85. o.) 4) Lefebvre a negyedik tézis, „a visszaható tevékenység és a regresszív és progresszív hozzáállást egyaránt magában foglaló megközelítés” mellett foglal állást, aminek — s ezt feltétlen hozzá kell tennünk — megvan a maga értelme, hisz: „Marx és a »marxizmus« kutatásának manapság az lehet, és kell hogy legyen a célja, hogy megismerjük a mai világot, annak geneziséét, mégpedig Marxból, nem pedig az önmagáért való »marxizmusból«.” (93. o.)

Lefebvre könyvének a Marxot és az elidegenedést vizsgáló fejezetével

kapcsolatban lényeges kiemelni, hogy következetesen értelmezi azt a marxista álláspontot, miszerint nem hisz az emberi lényeg elveszésében és a következőket mondja: „Az elidegenedésnek és felszámolásának a vitkát tehát nem valahol a múltban, a kezdetleges állapotban kell keresnünk, hanem előttünk, a lehetőségekben.” (108. o.) Lefebvre marxista következetességgel hangsúlyozza: „A munkásosztály és elidegenedése a tagadás lehetőségét magában hordozó igazolással határozza meg a forradalom dialektikus folyamatát.” (109. o.)

A XX. századi valóságot szerzőnk a következőképpen vázolja fel: „A társadalmi élet elszegényedése és imitálása mintha ennek a letűnő félben levő XX. századnak a jellemvonása lenne. A társadalmi jelleg a civilizált magatartással együtt halványul el... , durva professzionális és rétegekre jellemző viszonyok váltják fel, lett légyen az mondén szemlélet és elitkultúra, vagy akár valótlan elképzelések. Vajon egyáltalán nem tűnik fel, hogy Marx elméletét ennyire nem értették meg és meghamisították, hogy egyre jobban eltávolodik tőlünk és hamisítványai által válik ismertté a világban, hogy ürügyként és igazolásként szolgált olyasmire, amit maga is elvetett?” Ezt követően az alábbiakat hangsúlyozza: „A »szocializmus« szó szinte mindennemű változáson átment és jelentését illetően elveszítette szinte minden vonzóerejét.” Amennyire helytálló az előző megállapítása, ugyanannyira vonható kétségbe a szocializmus ügyének elveszéséről kialakított szemlélete.

Figyelmet érdemel szerzőnknek a marxista gondolatmenetet követő forradalom-szemlélete is: „Ami Marx esetében a forradalomhoz, az Hegelnél az államra vonatkozik: Itt ez nem más, mint a történelmi, ismeretelméleti és gyakorlati igazság.” (121.

o.) Lefebvre ezzel kapcsolatban már a 97. oldalon is hangsúlyozta: „Csak a forradalom teljesíti ki a filozófiát és annak létét. Ez sokkal igazibb világ, sokkal határozottabb a fellépése a látszatjelenségekkel szemben, mint az árura és pénzre alapozott világé, mert a világot maga a forradalom vállalja.”

Általános rendszer

Ebben a fejezetben a marxista gondolatoknak „az általuk ihletett és ösztönzött cselekedetek és eszmék fényében” tulajdonít kiemelt jelentőséget (123. o.), s ugyanakkor elemzi a homogenitást, az elaprózottságot és a hierarchikus felépítés kölcsönös összefüggései által meghatározott társadalmi munka behatárolta elméletét. Ezt annál is inkább magukévá tehetjük, mert civilizációnk idősebb folyamataira vet fényt.

Szerzőnk elemzése során a társadalmat is három vonatkozásban vizsgálja: a) Az első a homogenitás, aminek „mélyseges unalmát a gondok, az elfoglaltság teszi változattá az elégedettség és az elégedetlenség, a bőség és a szűkölködés viszonylatában” (139. o.). b) A második a fragmentális jelleg: „A tér — akárcsak a munka — részekre aprózódik...” (140. o.) c) A harmadik pedig a hierarchikus rendszer, „az előkelők és az egyszerűek világa” (141. o.), amelyben a technokrácia világa tükröződik.

Szerzőnk ugyanilyen alapossággal veszi szemügyre a tudást. Az idő elemzése során szemléletét az elidegenültséggel kapcsolatos szubtilitást jellemzi: „A dolgok (és az emberek) elrendeződését rangjuk (a fokozat és a hierarchia) határozza meg. A kapitalista országokban fontosabb, hogy ki mennyire gazdag, mert a birtoklás teszi lehetővé a tudás és a hatalom megszerzését. Az ú. n. szocialista országokban a hatalom-

tól függ a birtoklás.” (154. o.) Ehhez feltétlen hozzá kell tennünk, hogy szerzőnk az ún. „szocialista” országokon a kelet-európai országokat érti és azoktól elkülöníti az öngazgatású rendszert.

A marxizmus egy általános rendszerben című részben a „marxizmus-sal” kapcsolatos sajátos álláspontját ismerteti, amely a marxi tanítás meghamisításának következtében vált:

„a) *homogénné*, mert állandóan ismétlődő leegyszerűsített álláspontok képezik . . .

b) *fragmentáris*, mert vele elentétes tanításokra, irányokra és törekvésekre hullik szét, amelyek hol bírálóak, hol meg dogmatikusak,

c) *hierarchikus*, mert vannak olyanok, »akiknek lehet hinni» . . . és »akiknek nem lehet hinni» . . .” (160. o.)

Kettős és hármas felosztás

Mint tanulmányának valamennyi fejezete, ez is a planetáris jellegűvé vált marxi elmélettel foglalkozik: „lehetetlenség azt állítani, hogy elmélete nem gyakorolt hatást planetáris méretekben” (162. o.). „A globális irányba törekvő marxi elmélet kritikusan helyzetben megállapodik, mégis magában foglalja az elemzésnek azokat az eszközeit, amelyek lehetővé teszik a világméretű kérdések megvitatását.” (169. o.) Ez a „kritikus helyzet” Lefebvre szerint: „A tőke befejezetlenségéből” következik, hisz „Másképp lehetőséget sejtet, mint amilyent előre jelzett . . . a proletariátus és a burzsoázia kettős viszonyát egy hármas viszony váltja fel” (174. o.). Ez a harmadik mozzanat tulajdonképpen „a fejlődés aspektusa”. „Mégis úgy tűnik, hogy az újonnan feltárulkozó lehetőségek visszariadtak. Marx elmélete minél jobban kiterjed a totalitásra . . . ő maga annál inkább elbi-

zonytalanodik.” (174. o.) Lefebvre a következőképp folytatja: „Marx művében *rámutatott* — de nem volt módjában vagy nem volt képes *bebizonyítani* —, hogy dialektikája sokkal racionálisabb a logikánál és hogy ellentétek dúlnak a racionalizmuson belül.

Nem véletlen, hogy Marxot követően a »marxizmus« saját ellentétévé vált. . .” (186. o.)

Felmerül a kérdés, hogy talán Lefebvre Marxot vádolja, ami első pillanatra igaznak tűnik, véleményünk szerint azonban nem erről van szó: Lefebvre igyekszik megismerni Marx világméreteiben érvényes elgondolásait, „azt, ami nála potenciális lehetőséget képez” (191. o.). A marxi vizsgálódások szubjektuma maga a munkásosztály, ahogyan azt Lefebvre is mondja: „Marx számára a tudással és a történelmi hagyomány-nal azonosuló munkásosztály nem a történelem, hanem az önmagát tagadva meghatározás szubjektuma.” (190. o.) Véleményünk szerint ez kétségtelen, bár Lefebvre individuális szubjektumra következtet.

Marx a „lehetséges” teoretikusa

Szerzőnk, miután felteszi azt az időszerű kérdést, hogy mi van a marxi elmélettel, a „marxizmus” és mindenekelőtt a sztálini típusú „marxisták” történelmi dimenzióit vizsgálja, majd megállapítja: „A marxisták erejüket Marx gyengeségeiből merítették!” A „realizmus” legrosszabb változatára alkalmazták, reflexióra, a dolgok tükrözésére egyszerűsítve a marxi gondolatmenetet, tehát a bevezetett, a befejeződött dolgok tükrözésére, nem véve figyelembe a virtuális vonatkozásokat, ugyanis szerzőnk szerint a marxi érvelés a munkásosztály szempontjából „nem évelt el” (198. o.): „Ez az osztály látszólagos passzivitása által is a kapitalista termelési mód

ellenében fejtí ki tevékenységét, a kapitalizmus és az uralkodó osztály kezdeményezései ellen ösztönöz. Így teljesebbé válik (váltik világméretűvé) a termelési mód a proletariátus nemzetközi (világméretű) létének a szolgálatában.” (199. o.) Lefebvre hangsúlyozza, hogy a proletánforradalom „csak egy lehetőség” (199. o.) a többi mellett, mint amilyen a fennálló „termelési módon belüli haladás...” (199. o.) A továbbiakban megemlíti még a következő „lehetőségeket: a széthullást, az összeomlást (országokra, államokra vonatkoztatva), a háborút, vagy pedig a durva elnyomást”. (200. o.)

A világban uralkodó helyzetet vizsgálva Lefebvre látóki előrejelzést ad: „A világ átalakulása most csak világméretekből lehetséges, ha egyáltalán sor kerül rá... A marxizmus elméleti létét tekintve már nemzetközi és világméretű lehetőség volt... Az államban kicsúcsosodó és befejeződő hegelizmus történelmi világszemlélet a proletár internacionálisizmus útján a valódi értelemben vett világszemléletnek engedi át a helyét.” (223. o.) Véleményem szerint Lefebvre-nek ez az elgondolása a jövőbeli megvalósítást illetően mind implicit, mind explicit módon lehetséges. Szerzőnk szerint ennek a következők a stratégiai feltételei:

„a) A filozófiából kiindulva át kell venni a marxizmus módszert, hogy kritikus szemmel tekinthessük át, hogy többek között milyen hozzájárulást jelentenek az egyes tudományok...

b) Tehát bírálóan kell számot vetni a Hegeltől Marxig terjedő filozófiával, különösen ami a világszemlélet problematikáját illeti...

c) Figyelembe kell venni azokat az elemeket, amelyeket a marxizmus racionalizmus és optimizmus mellőzött: a tragikus, a teret és a lehetőségeket, a planetáris kalandot és annak veszélyeit stb.

d) Foglalkozni kell a közeljövőben időszerű társadalmi gyakorlatokkal, a munkásosztály képességeivel és fogyatékosságaival, az úgynevezett középosztályok pontos helyzetével, a társadalmi tevékenységet kifejtő intézményekkel stb.

e) Mindezeket planetáris szinten és átfogó rendszerben elhelyezve, a helyi, a regionális, a nemzeti és a világméretű vonatkozások figyelembevételével kell részletesen elemezni.” (230—231. o.)

A Lefebvre tanulmányáról készült ismertetőnk zárjuk egy általunk is időszerűnek és lehetségesnek tartott megállapítással: „Manapság csak az az elmélet nélkülözheti Marxot, amelyek »tisztá« akar maradni és *amelyik nem szándékozik bekapcsolódni a világ folyamataiba.*” (kiemelés tőlem) 230. o.

Véleményünk szerint méltányolnunk kell szerzőnknek ezt a Világgá terebélyesedő eszme című kötetét, foglalkoznunk kell aktualitásaival és lehetőségeivel, a világméretű törekvésekkel, ugyanis maga a marxizmus és személyesen Marx is a világhoz és az eseményekhez való forradalmi viszonyulásra ösztönöz. Az időszerű marxizmus elméletéből kiindulva Lefebvre igyekszik beigazolni, hogy a marxizmus elmélet nemcsak a XX. század számára érvényes, hanem az emberi civilizáció továbbfejlődésére is. Rendkívüli jelentőséggel bír, hogy a szerző bírálja a dogmatikus és idejét múlt marxizmust, annak kritikai túlhaladása érdekében, hogy értelmet nyerjen az emberi valóság és a marxizmus elmélet a világméretű proletánforradalom és általában véve a forradalom közegeiben nyerje vissza erejét, ugyanis a forradalom értelemmel telíti a létet, magában hordozza a lehetőségeket és a teljes emberben nyeri el értelmét.

Balj M. Branko